

امروز در نظام بین‌المللی کنترل تسلیحات و خلع سلاح، جامعه جهانی با ۲ دسته تسلیحات متعارف^(۱) و غیرمتعارف^(۲) مواجه است. هر چند تعریف دقیق و پذیرفته شده در سطح بین‌المللی برای هیچ‌یک از این دو دسته وجود ندارد ولی با مراجعه به برخی اسناد سازمان ملل می‌توان دریافت سلاح کشتار جمعی باید به نحوی تعریف شود که در بردارنده سلاح‌های انفجار اتمی، سلاح‌هایی که با مواد رادیواکتیو عمل می‌کنند، سلاح‌های بیولوژیک و شیمیایی و تمام سلاح‌هایی که در آینده تولید می‌شوند و از حیث تخریب دارای آثار مشابهی هستند، باشد. بر مبنای گزاره اخیر، می‌توان پیش‌بینی کرد تا سال‌های آینده سلاح‌های رادیولوژیک نیز در دسته این سلاح‌ها قرار می‌گیرد.

درباره تسلیحات متعارف نیز تعریف دقیقی وجود ندارد اما به طور اجمالی می‌توان گفت تسلیحات متعارف، سلاح‌هایی هستند که در دسته‌بندی سلاح‌های شیمیایی، هسته‌ای، رادیولوژیک و بیولوژیک قرار ندارند، به عبارت دیگر می‌توان گفت سلاح‌های کشتار جمعی دارای ۲ ویژگی «قدرت تخریب بالا» و «آثار تخریبی غیرقابل تفکیک» هستند. سلاح‌های متعارف، هر چند قدرت تخریب بالا و گسترده‌ای دارند اما اولا قدرت تخریب آنها معادل سلاح‌های کشتار جمعی نیست و ثانیاً می‌توانند آثار تخریبی خود را تفکیک کرده و منطقه مشخصی را هدف بگیرند.

اما به‌رغم وجود تعریفی دقیق برای سلاح‌های متعارف و تعیین معیارهایی برای شناخت این دسته از تسلیحات، مصادیق متعددی برای آنها ذکر شده است. در مهم‌ترین مورد می‌توان به طرح ثبت تسلیحات متعارف سازمان ملل متحد^(۳) اشاره کرد. در این طرح، کشورها به صورت داوطلبانه با هدف اعتمادسازی بین یکدیگر و کمک به جلوگیری از منازعه و شفافیت در تسلیحات، صادرات و واردات تسلیحات متعارف خود را به سازمان ملل گزارش می‌دهند. در این طرح، ۷ مصداق برای تسلیحات متعارف قید شده است که کشورها گزارش خود را در ۷ دسته ارائه می‌دهند. این هفت دسته^(۴) عبارتند از:

– تانک‌های جنگی ^(۵)
– خودروه‌ای زرهی رزمی ^(۶)
– سامانه‌های توپخانه‌ای سنگین(با کالیبر بالا) ^(۸)
– هواپیماهای رزمی ^(۹)
– بالگردهای تهاجمی ^(۱۰)
– کشتی‌های جنگی ^(۱۱)
– موشک‌ها و سامانه‌های موشکی ^(۱۲)
در این طرح، در توضیح دسته هفتم برای موشک قید شده است: «راکت‌های هدایت‌شونده و غیر هدایت‌شونده و موشک‌های کروژ و بالستیک دارای قابلیت حمل یک کلاهک یا سلاح‌های کشتاری برای بردی حداقل ۲۵ کیلومتر». در واقع ابزار جنگی موشک صرف نظر از قابلیت حمل تسلیحات متعارف یا نامتعارف، براساس طرح ثبت سازمان ملل متحد در دسته تسلیحات متعارف قرار می‌گیرد و براساس این گزارش که به صورت سالانه منتشر می‌شود، صادرات و واردات موشک‌هایی که دارای قابلیت حمل سلاح‌های کشتار جمعی هستند نیز در زمره این تسلیحات متعارف قرار گرفته و نقل و انتقال آنها گزارش می‌شود.^(۱۳)

ماده اول معاهده تجارت تسلیحات^(۱۴) که سوم ژوئن ۲۰۱۳ منعقد و ۲۴ دسامبر ۲۰۱۴ اجرائی شد، هدف معاهده را تانسیس بالاترین سطح ممکن استانداردهای بین‌المللی مشترک برای تنظیم یا ارتقای تنظیم تجارت بین‌المللی در زمینه تسلیحات متعارف و جلوگیری و ریشه‌کن کردن تجارت غیرقانونی تسلیحات متعارف

وجود دارد. به عنوان نمونه مرکز مطالعات عدم اشاعه ایالات متحده آمریکا، موشک‌های هاسونگ ۵ و ۶ کره‌شمالی را که دارای بردی به ترتیب ۳۰۰ و ۵۰۰ کیلومتری هستند موشک‌هایی معرفی می‌کند که می‌توانند کلاهک متعارف حمل کنند اما همچنین ممکن است توانمندی حمل سلاح‌های هسته‌ای، میکروبی و شیمیایی را هم داشته باشند.^(۱۵)

در رابطه با مسلح‌سازی کلاهک موشک‌های بالستیک با تسلیحات متعارف، می‌توان به ماموریت پنتاگون با عنوان ضربت جهانی سریع^(۱۶) اشاره کرد. طرحی که براساس آن ایالات متحده آمریکا موفق خواهد شد هر نقطه‌ای در جهان را بدون اتکا بر استقرار نیرو و تجهیزات در مناطق مختلف، ظرف چند ساعت مورد هدف قرار دهد. براساس گزارش ارزیابی تهدیدات جهانی جامعه اطلاعاتی آمریکا به ریاست «جیمز کلایپر»، بسیاری از تحلیلگران معتقدند موشک بالستیک دوربرد مسلح شده با کلاهک متعارف نیز می‌تواند سلاح ایده‌آلی برای چنین ماموریتی باشد.^(۱۷) در راستای این طرح، نیروی هوایی و دریایی ایالات متحده آمریکا موظف به انجام تحقیقاتی با هدف ایجاد کلاهک‌های متعارف موثر برای موشک‌های بالستیک استراتژیک شده‌اند.^(۱۸)

در واقع موشک بالستیک که قطعا در زمره تسلیحات متعارف قرار می‌گیرد و حتی کلاهک‌های آن با مهمات انفجاری متعارف مسلح می‌شود، می‌تواند به عنوان ابزاری جهت پرتاب سلاح‌های کشتار جمعی مورد استفاده قرار گیرد و کلاهک آن با سلاح‌های هسته‌ای، شیمیایی و میکروبی مسلح شود. اما نکته بسیار مهمی که در این زمینه وجود دارد این است که ادعایی مطرح می‌شود مبنی بر اینکه، موشک‌های بالستیک جهت حمل تسلیحات متعارف، فاقد توجیه استراتژیک است و اگر مسلح کردن این سلاح‌ها در تسلیحات متعارف صورت گیرد فوق‌العاده ناکارآمد است. در ادامه به ذکر دلایل ناکارآمد بودن و غیرقابل توجیه بودن تجهیز موشک‌های بالستیک با کلاهک‌های متعارف پراخته و پاسخ مناسب آنها را ارائه می‌دهیم.

نخستین انتقادی که در ایین زمینه مطرح می‌شود، دقت موشک‌های بالستیک میانبرد است، چرا که موشک‌های بالستیک کوتاه‌برد معمولاً از دقت بالایی برخوردارند و یک قاعده کلی وجود دارد که هر چه برد موشک بالا می‌رود از دقت آن کاسته می‌شود. در همین راستا مطرح می‌شود موشک‌های بالستیک میانبرد به دلیل اینکه عمداً از دقت بالایی برخوردار نیستند، مناسب حمل کلاهک متعارف برای یک هدف خاص یا به صورت نقطه‌زنی نیستند. به عنوان مثال در یکی از گزارش‌ها قید شده است موشک‌های بالستیک مناسب مناطق مورد هدف بزرگ از قبیل شهرها هستند، چه آنها با کلاهک‌های کشتار جمعی اعم از هسته‌ای، شیمیایی و میکروبی مسلح شده باشند و چه با کلاهک‌های متعارف با قدرت انفجاری بالا. نکته‌ای که در این زمینه وجود دارد این است که موضوع بی‌دقتی موشک‌های بالستیک یا فاقد توان نقطه‌زنی آنها مربوط به موشک‌های بالستیک قدیمی است و با تحول و پیشرفت در اینگونه موشک‌ها این مشکل تا حد زیادی برطرف شده است. به عنوان مثال در گذشته موشک بالستیک اسکاد A با برد ۱۹۰ کیلومتر و دقتی در حدود ۳ کیلومتر، یا موشک اسکاد B با برد ۳۰۰ کیلومتر و دقت ۴۵۰ متر و اسکاد C با برد ۵۵۰ کیلومتر و دقت ۷۰۰ متر نمونه‌ای از موشک‌های بالستیک بوده‌اند.^(۱۹) طبیعتاً این چنین موشک‌هایی چه با کلاهک کشتار جمعی مسلح شده باشند و چه با کلاهک متعارف، دارای آثار مخرب غیر قابل تفکیک بوده و تضمینی برای محدود کردن قدرت تخریب آنها به هدفی معین مانند پایگاه نظامی و… وجود ندارد. در واقع هر چقدر برد موشک‌های بالستیک افزایش پیدا می‌کند، دقت آنها کمتر می‌شود و طبیعتاً درصد خطای آنها افزایش می‌یافت. بر همین اساس بود که ادعا می‌شد چنین موشک‌هایی برای حمل تسلیحات متعارف، ناکارآمد، فاقد توجیه و مناسب حمل سلاح‌های کشتار جمعی هستند، چرا که توان تخریب سلاح‌های کشتار جمعی به هدف معینی محدود نمی‌شود و همه موجوداتی را که در شعاع تخریب آن قرار دارد از بین می‌برد.

امروز موشک‌های بالستیک مجهز به سیستم‌های هدایت‌شونده با کنترل رایانه‌ای پیشرفته، عمده موشک‌های بالستیک بین قاره‌ای مجهز به کلاهک هسته‌ای آمریکا و روسیه و

بحثی در باب برنامه موشکی بالستیک ایران

برنامه متعارف حساسیت نامتعارف

- ایمان اسدی*

موشک‌های بالستیک شلیک‌شونده از زیر دریایی، نسبتاً موشک‌هایی با دقت بالا هستند.^(۲۰) در حال حاضر موشک‌های بالستیک مختلفی وجود دارد که دارای دقت بالایی هستند و حتی در زمره موشک‌های نقطه‌زن قرار می‌گیرند. در ادامه صرفاً به معرفی ۴ نوع موشک بالستیک هند که خطای آنها زیر ۱۰۰ متر است، می‌پردازیم:

- موشک Agni-V
  - سال ساخت: ۲۰۱۴
  - برد: ۸۰۰۰–۵۰۰۰ کیلومتر
  - وزن کلاهک جنگی ۱۵۰۰ کیلوگرم
  - خطا: کمتر از ۱۰ متر
  - موشک Shaurya
    - سال ساخت: ۲۰۱۱
    - برد: ۲۰۰ تا ۱۰۰۰ کیلومتر
    - وزن کلاهک: ۸۰۰–۵۰۰ کیلوگرم
    - خطا: ۲۰ تا ۳۰ متر
    - موشک (K) Sagarika ۱۵
      - سال ساخت: ۲۰۱۰
      - برد: ۷۵۰ کیلومتر با کلاهک ۱۰۰۰ کیلوگرمی و ۱۹۰۰ کیلومتر با کلاهک ۱۸۰ کیلوگرمی
      - خطا: تک رقمی
      - موشک DHANUSH
        - سال ساخت: ۲۰۱۰
        - برد: ۲۵۰ تا ۳۵۰ کیلومتر
        - وزن کلاهک: ۵۰ تا ۱۰۰۰ کیلوگرم
        - خطا: بین ۲۵ تا ۵۰ متر

با این تفاسیر نمی‌توان با انتقاد از دقت موشک‌های بالستیک، آنها را صرفاً در زمره سیستم‌های حمل سلاح‌های کشتار جمعی طبقه‌بندی کرد یا حتی موشک‌های بالستیک مسلح به کلاهک متعارف را دارای آثار مخرب و غیر قابل تفکیک کرد. به تعبیری نوعی سلاح کشتار جمعی تولید کرد. امروز موشک‌های بالستیک از منظر دقت توانسته‌اند به موشک‌های کروژ نزدیک شده و از دقت قابل توجهی برخوردار شوند. در نتیجه موشک بالستیک مسلح شده با کلاهک متعارف، در صورت برخورداری از دقت بالا می‌تواند به یکی از جنگ‌افزارهای متعارف بسیار موثر تبدیل شود، چرا که هم قدرت تخریب بالایی دارد، هم این قدرت تخریب قابل کنترل است و هم اینکه این قبیل موشک‌ها با توجه به برد زیاد و توان تخریب قابل توجه، از بازدارندگی بالایی برخوردارند. در جنگ‌های مختلف می‌توان از این موشک برای هدف قرار دادن پایگاه‌های نظامی، فرودگاه‌ها، دواهای دریایی، زیرساخت‌های صنعتی و… استفاده کرد.

حال مسأله‌ای که به وجود می‌آید و از سوی مخالفان توسعه برنامه موشک‌های بالستیک ایران مطرح می‌شود، این است که با توجه به اینکه موشک‌های بالستیک میانبرد ایران از دقتی مشابه گونه‌های غربی آن برخوردار نیستند و فاقد قابلیت نقطه‌زنی نیز هستند، صرفاً برای حمل کلاهک هسته‌ای ساخته شده است و حتی در صورت مسلح‌سازی با استفاده از مهمات متعارف، دارای آثار مخرب غیر قابل تفکیکی است و تا حدی اثری شبیه سلاح‌های کشتار جمعی دارد. در پاسخ به این شبهه باید متذکر شد توان برنامه موشکی بالستیک جمهوری اسلامی ایران در مسیر بهسازی و پیشرفت قرار دارد، در صورتی که ایران در حال حاضر فاقد موشک‌های بالستیک میانبرد نقطه‌زن باشد (حداقل از منظر داده‌های طرف غربی) روند تست موشک‌های بالستیک ایران، حکایت از افزایش دقت و کاهش خطای چنین موشک‌هایی دارد. به عنوان نمونه درباره دقت یکی از آخرین موشک‌های بالستیک میانبرد تست شده توسط ایران، می‌توان به موشک «عماد» اشاره کرد که ضمن برخورداری از برد ۱۷۰۰ کیلومتر دارای دقت ۵۰۰ متری است که در مقایسه با آنچه درباره دقت موشک‌های بالستیک دارای بردی نسبتاً مشابه عماد مانند شهاب ۳ مطرح می‌شود، پیشرفت چشمگیری در دقت این موشک اتفاق افتاده است و ادامه این روند پیشرفت جز با تست موشک‌های بالستیک دارای برد زیاد و دقت بالا به وجود نمی‌آید.

همچنین با توجه به اینکه جمهوری اسلامی در زمینه موشک‌های بالستیک کوتاه‌برد مانند فاتح ۳۱۲ توانسته به قابلیت نقطه‌زنی و دقت بسیار بالا برسد، توجیه منطقی وجود دارد که با تلاش و سرمایه‌گذاری مستمر در این حوزه می‌تواند قابلیت نقطه‌زنی و دقت بالا را در موشک بالستیک میانبرد خود نیز به وجود آورد و مانند برخی قدرت‌های

نظامی دنیا که دارای موشک‌های بالستیک میانبرد و بین قاره‌ای با دقت بالا و قابلیت نقطه‌زنی هستند، ایران نیز با ادامه روند برنامه موشکی خود، به این قوت دست یابد.

***

- پی‌نوشت**

- conventional
- non-conventional
- Stohl, Rachel and Grillot, Suzette (2013),” The International Arms Trade”, John Wiley and Sons
- UN Register of Conventional Arms
- category
- Battle tanks
- Armoured combat vehicles
- Large-calibre artillery systems
- Combat aircraft
- Attack helicopters
- Warships
- Missiles and missile launchers

۱۳- در مورد سیستم ثبت سازمان ملل متحد باید گفت محتوایی که هر سال توسط این سامانه ارائه می‌شود از جامعیت برخوردار نیست. همانطور که شاهد هستیم برخی کشورها در برخی سال‌ها به ارائه گزارش پرداخته‌اند ولی در برخی سال‌ها گزارشی از آنها در سازمان ملل متحد وجود ندارد. به ارائه گزارش پرداخته است ولی حد فاصل سال‌های ۱۹۹۶ تا ۲۰۰۶ گزارشی از چین موجود نیست. مانند این مثال موارد بسیاری وجود دارد. موضوع دیگری که مطرح است عدم شفافیت لازم برای کسب اطمینان مبنی بر صداقت اطلاعات ارائه شده در registry است، زیرا سازوکاری جامع کامل برای اینکه اطمینان حاصل شود اطلاعاتی که کشورها در اختیار این سازمان می‌گذارند صحیح است، وجود ندارد، لذا احتمال این بحث که برخی از این اطلاعات یا واقعیت تفاوت داشته باشد نیز وجود دارد.

نکته بعدی مربوط به عدم ارائه جزئیات برخی تبادل‌ات تسلیحاتی است که به عنوان نمونه در موضوع مورد بحث بعضاً شاهد آن هستیم که در زمینه موشک‌ها و لانچرهای آنها هیچ توضیحی داده نشده و صرفاً به بیان کلمه missile یا launcher اکتفا شده است. با بررسی انجام شده در اطلاعات ارائه شده در سازمان registry، هیچ موشکی که با معیار معین شده توسط MTCR در تناقض باشد ارائه نشده است. بیشتر اطلاعات مربوط به موشک که در گزارش‌های این سامانه وجود دارد مربوط به سیستم‌های دفاعی قابل حمل توسط انسان، لانچرهای مربوط به برخی موشک‌ها و موشک‌های با برد کم و وزن کلاهک کم است. به عنوان مثال با بررسی اطلاعات مربوط به ایالات متحده آمریکاطی ۱۰ سال گذشته شاهد این هستیم که در تمام این ۱۰ سال موشک‌ها و موارد مرتبط با آنها شامل موشک‌های کروژ، یا موشک‌های هوا به هوا که روی هواپیما نصب می‌شوند یا لانچرهای مرتبط با پرتاب موشک یا موشک‌هایی که هیچ‌گونه اطلاعاتی از آنها وجود ندارد است.

- Arms Trade Treaty
- Small arms and light weapons
- Scope of Reporting
- Advanced Conventional Weapons
- http://www.state.gov/tisn/acw/
- http://www.un.org/ga/search/1۷۶۶۳/view_doc.asp?symbol=A
- Bermudez Joseph S. (1999). A history of ballistic missile development in the DPRK: Monterey Institute of International Studies, Center for Nonproliferation Studies.
- prompt global strike
- https://www.armed-services.senate.gov/imo/media/doc/Clap-per_02-09-16.pdf
- https://www.armscontrol.ru/pubs/en/em090918.pdf
- http://missilethreat.com/
- missiles/r-11-17-ss-1-scud
- http://missilethreat.com/range-accuracy-and-warheads

*کارشناس ارشد روابط بین‌الملل دانشگاه تهران

شنبه ۲۳ بهمن ۱۳۹۵

متن کتاب «تبه‌ری میسان»، نویسنده فرانسوی درباره حادثه ۱۱سپتامبر

دروغ بزرگ

همانطور که در ابتدا هم اشاره شد، در نخستین اطلاعاتیه پنتاگون هیچ نشانی از هواپیمای بوئینگ یافت نمی‌شد؛ نظریه هواپیمای انتحاری (Kamikaze) هم نیم‌ساعت پس از اطلاعیه اول ارائه شد. همچنین در جلسه کمیته نیروهای مسلح مجلس سنا و رئیس ستاد مشترک، هیچ سوالی پیرامون تعقیب هواپیمای خیالی توسط جنگنده‌ها به میان نیامد و داستان جنگنده‌های سرگردان ۲ روز بعد از جلسه کمیته نیروهای مسلح، توسط سازمان دفاع هوایی آمریکا ساخته و پرداخته شد. با همه این اوصاف، اگرچه روایت رسمی مقامات آمریکایی بیشتر عوام‌فریبی به نظر می‌رسد، اما ناپدید شدن ۶۴ سرنشین هواپیما و کشته شدن ۱۲۵ تن در حادثه پنتاگون واقعیتی است که نمی‌توان به فراموشی سپرد. آیا مسافران هواپیما کشته شدند؟ اگر چنین است چه کسی آنها را کشته و به چه دلیل و اگر کشته نشدند، کجا هستند؟ این سوال‌هایی است که دولت آمریکا باید به آنها پاسخ گوید. افزون بر این سوال ها، ما باید از خود نیز بپرسیم، مقامات دولتی آمریکا با این داستان‌سرایي‌ها درصدد پنهان کردن چه چیزی بودند؟ ژنرال وسلی کلارک فرمانده عالی نیروهای ناتو در جنگ کوزوو در پاسخ به سوال شبکه CNN می‌گوید: ما از قبل از نقشه‌های برخی گروه‌ها (برای حمله به پنتاگون) باخبر بودیم، ولی واضح است که ما نتوانستیم خود را برای این حملات آماده کنیم.

این اعتراف معماگونه اشارات‌های به تهاجم خارجی ندارد، بلکه انگشت اتهام را به سوی نقطه‌ای در داخل آمریکا نشانه رفته است. نگاهی به کینه‌جویی‌های کهنه در میان گروه‌های طبقه حاکم بر آمریکا این نکته را روشن‌تر می‌کند. شبکه خبری CNN در آن زمان (پانزدهم سپتامبر) با حسنی مبارک رئیس جمهوری اسبق[مصر درباره این ماجرا یک گفت‌وگوی تلویزیونی پخش کرد. به یقین اطلاعاتی که ما الان در اختیار داریم، در آن زمان (پانزدهم سپتامبر) با حسنی مبارک در اختیار رئیس جمهور اسبق[مصر نبود و اطلاعاتی که ما از میان تحلیل‌ها به دست آورده‌ایم او در اختیار نداشت. اما از سوی دیگر او با دریافت اطلاعات موقت و محرمانه، هفته‌ها قبل از حادثه، مقامات آمریکایی را در جریان وقوع چنین حادثه‌ای قرار داده بود. حسنی مبارک در این مصاحبه گفت: هیچ ساختار اطلاعاتی‌ای در جهان وجود ندارد که بتواند بگوید، عده‌ای با هواپیمای مسافری همراه با مسافران‌ش به برج‌ها حمله می‌کنند و پنتاگون را هدف قرار می‌دهند. کسانی که چنین عملی را مرتکب شدند، باید این برنامه‌ها را مکرر از قبل تمرین کرده باشند. مثلاً ساختمان پنتاگون برای یک خلبان ارتفاع زیادی ندارد، برای هدایت یک هواپیمای مسافری به‌سوی هدف نه‌چندان مرتفعی نظیر پنتاگون، آن هم با پروازی در ارتفاع پایین، باید بارها و بارها این مسیر به‌صورت تمرین طی شود تا خلبان با موانع متعدد در مسیر پرواز کاملاً آشنا شود. به یقین این برنامه به‌طور ماهرانه‌ای طراحی شده و کسانی این مسیر و موانع بر سر راه آن را به دقت شناسایی و بررسی کرده‌اند.

CNN: شما بر این باورید که این یک حادثه از پیش طراحی شده و داخلی بوده؟ اگر این طور است، فکر می‌کنید چه کسی در پشت ماجراست؟

مبارک: حقیقت این است که من قصد ورود به این مباحث را ندارم. شما آمریکایی‌ها اگر کسی را به جرمی دستگیر کنید بلافاصله به نتیجه‌گیری می‌پردازید که این‌کار مصری‌هاست، کار عربستان سعودی است، کار امارات است و… همه این‌ها ماجراها زیر سر عرب‌هاست، به نظر من کسی قادر به پیش بینی نیست، پس باید صبر کنیم تا ماجرا روشن شود. اگر ماجرای اوکلانها را به یاد داشته باشید، بلافاصله بازار شایعه علیه عرب‌ها داغ شد، ولی بعداً معلوم شد که عرب‌ها در آن نقشی نداشتند. کسی چه می‌داند؟ بگذارید صبر کنیم و ببینیم تحقیقات چه چیزی را روشن خواهد کرد. من فکر می‌کنم چنین حرکتی در آمریکا نمی‌تواند کار خلبانی باشد که با تمرینات خلبانی در آموزشگاه خصوصی در فلوریدا، خلبان شده باشد. این همه خلبان برای آموزش خلبانی و گرفتن گواهینامه پرواز دوره می‌بینند؛ آیا می‌شود گفت این همه تروریست بالقوه در آمریکا وجود دارد؟ من خود سابقه خلبانی دارم و خیلی خوب این موضوع را درک می‌کنم. من هم با هواپیمای سنگین پرواز کرده‌ام و هم با جنگنده‌های سبک. آنچه برایم کاملاً روشن است، این است که این فعلاً وارد نتیجه‌گیری نشویم.

ادامه دارد